

DIE UNGARISCHE RÄTEREPUBLIK 1919

Innenansichten – Außenperspektiven – Folgewirkungen

Hrsg. Christian Koller – Matthias Marschik
Promedia Verlag, Wien 2018. 280 oldal

A történettudományi szakkönyvkiadás terén Magyarországon kevésbé ismert Promedia Kiadó gondozásában látott napvilágot a Magyarországi Tanácsköztársaságról szóló, német nyelvű tanulmánykötet 2018-ban. A Schweizerisches Sozialarchiv (Zürich) igazgatója, Christian Koller és a Bécsi Egyetem oktatója, Matthias Marschik által szerkesztett munka 16 tanulmányt tartalmaz. A szerzők jórészt magyar származásúak, de a világ különböző pontjain oktatnak és kutatnak. Noha valamennyi szerző otthonosan mozog Kelet-Európa történetében, többségüknek mégsem elsődleges kutatási területe a Magyarországi Tanácsköztársaság. Mivel azonban úgy látták, hogy német nyelvterületen „hiánycikk” és feldolgozatlan a 20. századi magyar történelem ezen szegmense, ezért a téma átfogó magyarázata helyett inkább áttekinthető ismertetésére törekedtek, kimondottan a történeti vita nemzetközi felélesztése érdekében.

A bevezető tanulmány (*Mítosz és történeti valóság egy világesemény kapcsán. Polgári demokratikus népforrádalom és szocialista tanácsforradalom Magyarországon, 1918–1919*) a mítoszok és a történeti valóság ellentmondásainak feltárását helyezte kilátásba, szerzője, Karl-Heinz Gräfe azonban inkább a háborús időszak eseménytörténetével ismerteti meg az olvasót alapos dualizmus kori társadalom- és gazdaságtörténeti összefoglalóval indítva az írást. Az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság eseménytörténete az 1960–1980-as években német nyelven megjelent munkásmozgalmi feldolgozás(ok)ra alapozva épül fel. Ezzel szemben a háború alatti és utáni nemzetiiségi problematika taglalásánál a rendszerváltás utáni új kutatások irodalma már jól reprezentált. A mítoszok és a történeti tények kölcsönhatásának vizsgálatára tehát (a címmel ellentétben) alapvetően nem vállalkozott a szerző, csupán történelmi hamisításként értékelte a Tanácsköztársaság zsidó-bolsevik összeesküvésként való beállítását, valamint azt, hogy a 133 napig működő berendezkedés terrorista rendszer lett volna. Ez a nyitó tanulmány tehát iránytűt ad ahhoz az idegen nyelvű szakirodalomhoz, amelyre ma a külföldi, német szakirodalomban érdekelt kutatók támaszkodni tudnak. A tanulmány utolsó mondata, miszerint a Tanácsköztársaság helyébe lépésről lépésre a fasiszta Horthy-rendszer lépett, vitára sarkallhatja a magyar történészeket, ugyanis a kérdés magyar értékelése ma már kiegyensúlyozottabb, amikor autoriter jellegű, de nem fasiszta rendszerként értékeli a két világháború közötti korszakot.

Christian Koller az új történeti „divatáramlattal”, a transznacionális megközelítéssel kísérletezett, amikor tanulmánya címében (*Tanácsrendszerek három kontinensen. A Magyarországi Tanácsköztársaság mint egy transznacionális jelenség része*) a Tanácsköztársaságot egy transznacionális jelenség részeként helyezi el. Bevezetőjében a szerző rendkívül értékes adatokat sorakoztat több évszázadra visszatekintve, három kontinensre kiterjedően ismertetve a tanácsrendszerek múltját és jellegét a világon. A tanácsrendszerek intézmény- és eszmetörténete Magyarországon is a vizsgált téma új kutatási területe lehet. Számunkra a szovjet köztársaságok és a kelet-európai tanácsköztársaságok rendszere jól ismert, ugyanakkor a szintén kérészerű nyugat-európai és semleges országokban alakult tanácsok története bizonyára sokaknak újdonságként szolgál. Pontosan egy ilyen szembesülés után keletkezhet a dilemma, vajon szükségszerűen eszmei, társadalmi okai voltak a tanácsrendszerek létrejöttének, azaz válasz volt-e egy problémára, vagy a háborút követő, az élet minden területére kiterjedő kilátástalanság miatt kerülhetett sor az ilyen típusú politikai kísérletekre. A Magyarországi Tanácsköztársaság transznacionális történeti elemzése Koller tanulmánya mindenképpen új történeti hozzáadékkal szolgált, ugyanis nem csupán a Magyarországon leginkább ismert kelet-európai összehasonlításból fakadó azonosság-

gokat és különbségeket foglalta össze, hanem a más kontinenseken létrehozott tanácsrendszerek főbb jellemzőit is kimerítően ismertette, így árnyaltabb képét mutatta be ennek a valóban globális politikai berendezkedésnek.

A Tanácsköztársaságnak Magyarországon egyik legjobban kutatott területéről, a fehér és vörös terrorról Bodó Béla írt tanulmányt (*Akció és reakció. Vörös és fehér terror Magyarországon 1919–1921*). A téma magyar kutatóinak friss eredményei visszaköszönek ebben a munkában. A szerző akció és reakció kontextusában építette fel a mondandóját, melyben jól érezhetően dominánsak a fehérterrorral kapcsolatos történeti tények.

Kun Béla személyével és politikájával két tanulmány is foglalkozik. Edward Sanders a Borsányi György által megírt, 1979-ben kiadott, majd betiltott és 1993-ban angol nyelven is megjelent életrajz tartalmi összefoglalására tett kísérletet, valamint kiegészítette, összevetette azt Kun feleségének és leányának visszaemlékezéseivel. Sanders írásában (*A zsurnalizmus mint a hatalomhoz vezető út. Kun Béla életútja a Tanácsköztársaság bukásáig*) felhívja a figyelmet, hogy a vörös terror tematizálása meglehetősen hiányos ezekben az írásokban. Noha Borsányi művét korrekt tudományos életrajzként értékeli, mégis úgy látja, hogy szükség van levéltári forrásokon alapuló további kutatásokra Kun politikájával és személyével kapcsolatban, s fontos célként emeli ki társadalmi hátterének, beágyazottságának részletesebb feltárását. A szerző időszerűnek tartja az ellenmondásokban gazdag, egyszerre brutális és gátlástalan harcoknak, ugyanakkor tehetséges politikusnak az életrajzi átértékelését. Carlo Moos a Tanácsköztársaság egyfajta külső képét kínálja, amikor Kun Béla politikájának a Mussolini-korszak előtti olasz fogadtatásáról írt tanulmányában (*Kun Béla a Mussolini-korszak előtti Olaszországban*). A cím ellenére itt nem is Kun politikájáról, hanem általában a bolsevik politika értékeléséről van szó, amihez az olaszországi szocialista törekvések tartanak tükröt. Moos hangsúlyozza, hogy az olasz közvéleményt és politikát befolyásoló források nem Magyarországról, hanem elsősorban Bécsből, Zürichből és Londonból, azaz áttételesen érkeztek Olaszországba, így a magyar önképek nem járultak hozzá a Tanácsköztársaság külső képének megalkotásához. (Ennek kutatását szintén érdemes lenne megfontolni!)

A Tanácsköztársaság külső képének történetéhez további tanulmányokat is kínál a kötet: az ausztriai, a szovjet-oroszországi és a svájci fogadtatás feltárása állt három kutató érdeklődésének a homlokterében. A Matthias Marschik írásában (*A felfoghatatlan Tanácsköztársaság. Diskurzusok Magyarországról az osztrák médiában*) megrajzolt korabeli ausztriai Magyarország-kép egyszerre hozhat csalódást és felüdülést az olvasók számára. A politikamentes, kimondottan a bulvármédia alapján feltárt kép a mai Facebook-generáció számára lehet történelmileg a leginkább informatív. A mikrotörténeti megközelítések ugyanis feltárhatnak fontos hangulati elemeket, megismertethetnek a hétköznapi ember szomszédokkal kapcsolatos gondolatvilágával, de mint maga a kultúr-történet és pszichológiából, filozófiából habilitált tudós szerző is elismeri, mindez sokkal inkább szól Ausztria lelkiállapotáról, mint a Magyarországi Tanácsköztársaság külső megítéléséről. S bár a magyar történeti szakirodalomból már jól ismert az Ausztriában hatalomra jutott szociáldemokraták kritikus távolságtartása a magyar eseményekkel kapcsolatban, mégis érdemes lenne ezt egy szisztematikus tanulmányban összegezni, hiszen ezzel adós maradt a kötet.

Teljesen más a helyzet Szovjet-Oroszország magyar Tanácsköztársaság-képével. Mivel a két rendszer magas politikai elitje közötti kapcsolatok története alaposan feltárt, Gleb J. Albert tanulmányában (*Boldog Magyarország. A Magyarországi Tanácsköztársaságra adott szovjet válaszok*) az egész szovjet társadalom Tanácsköztársaság-recepcióját kívánta bemutatni. Szándékának azonban nem tudott igazán megfelelni, mert a munkában továbbra is elsősorban a kommunista párt különböző szegmenseinek felfogását olvashatjuk összegezve. Ma, a transznacionális történetírás „újkorá”-ban sokkal érdekfeszítőbbnek találtam volna, ha megismerhetjük a megbukott cári rendszer képviselőinek felfogását bolsevizmusról és a Magyarországi Tanácsköz-

társaságról, hiszen ez a nyugat-európai konzervatív, radikális és liberális köröknek hasonló nézeteivel jó összehasonlítási alapot kínált volna.

Svájcban például mind a felső politikai körök, mind a közvéleményt befolyásoló és tematizáló sajtóorgánumok is kiemelt figyelmet szenteltek a bolsevizmus európai terjedésének a Nagy Háború korában. Christian Koller – a magyar történetírás számára valóban nívumként – ennek leírására is kísérletet tett. Ez a tanulmány (*Egyike a történelemből ismert legkülönösebb forradalmaknak. Svájc és a Magyarországi Tanácsköztársaság*) szinte kizárólag levéltári és sajtóforrásokból építkezik, történeti hozadéka ezért rendkívüli. A tanulmány bevezetésében hivatkozott, a Nagy Háború centenáriumára készült szakirodalom összegzése abban tesz jó szolgálatot, hogy érzékelteti: Svájc a bolsevizmus terjedésének és leküzdésének történetéhez, a bolsevizmus recepciójának a vizsgálatához remek példát kínál a transznacionális történetírás számára. Az általam kutatott svájci történeti forrásokból az tűnik ki, hogy részben a bolsevizmussal szembeni rendkívül kritikus svájci politikának ezek áldozatul az első berni magyar követek. Noha Bedy-Schwimmer Rózát formálisan a diplomáciai szokásokkal ellentétes magyar kinevezés miatt, informálisan női mivolta miatt nem akkreditálták, személyének megítélése mögött az a feminista múlt is kiemelt szerepet kapott, mely köztudottan szorosan kapcsolódott a baloldali politikai áramlatokhoz. Az akkreditált Szilassy Gyula báró pedig Otto Ernst követéségi kurír letartóztatása miatt volt kénytelen – egészségügyi okokra hivatkozva – lemondani, miután Ernstnél a svájci határon bolsevikk propagandaanyagot találtak.

Ami a Tanácsköztársaság társadalom- és kultúrtörténetét illeti, Albert Dikovich az értelmiségi körök szerepét, a Tanácsköztársaság kultúrateremtő potenciálját, többek között Lukács György szerepét mutatja be írásában (*Az értelmiség és a Tanácsköztársaság*). A tanulmány az eddigi kutatások vonalán haladva nem vitatja, hogy a kommunisták hatalomra jutása a városi értelmiség műve volt. A Tanácsköztársaság történetét hazánkban legintenzívebben kutató Vörös Boldizsár a forradalom központjának, a kommunista propaganda által tartósan vagy átmenetileg átalakítani kívánt budapesti városképnek az elemzését vállalta ebben a kötetben (*Lóversenypályák helyett kertépítés. Budapest városképe a Tanácsköztársaság éveiben*). Teller Katalin írásában a budapesti fogyasztási kultúrát vizsgálja a könyvkiadás és -kereskedelem átalakulásának, átalakításának tükrében. A propagandaszemponctokon túl érdemes lett volna felhívnia a figyelmet arra körülményre, hogy európai összehasonlításban milyen magas volt az analfabetizmus aránya a vizsgált időszakban Magyarországon. A kommunista kultúrpolitika törekvései mögött e tekintetben a komoly társadalmi elmaradottság megszüntetésének jogos igénye állt. Veronika Helfert és Szapor Judith tanulmányukban a nők ausztriai és magyarországi forradalmakban játszott szerepére irányítják az olvasók figyelmét (*A férfiak forradalma*), a történeti fehér foltok kiemelésével. A judeo-bolsevizmus vádját, a hosszú évszázados múltra visszatekintő zsidó bűnbakképzésnek a magyarországi zsidó közösségre gyakorolt hatását elemzik közös írásukban Julia Richers és Regina Fritz (*A judeo-bolsevizmus vádjá és a Tanácsköztársaság hatása a Magyarországon élő zsidó közösségre*). A nemzetközi történetírás hagyományai szerint hosszú távú történeti folyamatokba ágyazva közelítik meg a kérdést, és a következményeket a második világháborúig mutatják be. Ez utóbbi négy tanulmányban a választott tematika tárgyalása inkább kínál széles szakirodalmi bázison alapuló összefoglalásokat, mint vitára serkentő, újszerű állításokat.

Az ausztriai tanácsmozgalom közismert történeti kutatójának, Hans Hautmann-nak az osztrák tanácsmozgalom és a Magyarországi Tanácsköztársaság kapcsolatáról írott tanulmánya (*Az osztrák tanácsmozgalom és a tanácsrendszerű Magyarország*) az osztrák politikai és publicisztikai (*Arbeiter-Zeitung*) értékelések bemutatására fókuszál, elsősorban a szimpátia-nyilatkozatokat emelte ki, az osztrák szolidaritás csúcseményeként pedig az 1919. július 21-ei bécsi szolidaritási sztrájkot nevezte meg.

A téma feldolgozása a tanulmányban annyiban tekinthető egyoldalúnak, amennyiben a 133 napig tartó hatalmi időszakból hiányoznak az osztrák részről megfogalmazott kritikai elemek. Ezek csak a bukás utáni publicisztikából és politikai nyilatkozatokból derülnek ki, holott közismert, hogy a hatalmon lévő osztrák szociáldemokrácia elképzelése a baloldali politikáról és társadalomról alapvetően különbözött a Magyarországon hatalomra jutott bolsevik irányzattól. Azoknak az ebből fakadó politikai nézetkülönbségeknek az ismertetésével, amelyek a két utódállam későbbi politikai fejlődésében nem kis szereppel bírtak, ebben a tanulmányban is adós maradt a szerző.

A Tanácsköztársaság emlékezetpolitikájáról Klimó Árpád (*A Tanácsköztársaság az 1919 utáni magyar emlékezetpolitikában*) és David Tréfás (*A Tanácsköztársaság szerepe a magyar emlékezetpolitikában*) adtak közre egy-egy tanulmányt. Az előbbi az 1919 és 1989 közötti időszakra, míg az utóbbi a rendszerváltoztatás utáni évekre koncentrál. A legtöbb érzellemmel és sérelemmel kísért tematika tárgyalása nagy bátorságot igényel, és nem mindig hálás feladat. Különösen igaz ez a jelenkorunknak számító utóbbi évtizedek tekintetében. Végtelen elutasítás és feltétel nélküli elfogadás között mozgó történeti események higgadt, kritikai értékelése mindig is nagy kihívást jelentett a kutatók számára. Kétség sem férhet ahhoz, hogy a tanulmányok állításai nem szűnő vitákra fogják sarkallni az olvasókat.

Össességében úgy gondolom, hogy a tanulmánykötet versenyképes hozzájárulást nyújt a Magyarországi Tanácsköztársaság külső képének megrajzolásához. A gazdag nemzetközi szakirodalom, a transznacionális szempontú történeti tárgyalás egyre gyakoribb alkalmazása hasznos és megalapozott kísérlet a témával kapcsolatos tudás elmélyítéséhez. Betöltheti akár azt az űrt is, amely a nemzetközi történettudományban ezen a területen az utóbbi években érzékelhető volt. A magyar történettudomány versenyképessége szempontjából pedig elengedhetetlenül szükséges, hogy úgy, mint 1979-ben, magyar szerzők tollából is megszülessen a legújabb kutatásokat összegző, német vagy angol nyelvű tanulmánykötet.

Gyarmati Enikő

CONFRONTING DEVASTATION

Memoirs of Holocaust Survivors from Hungary

Ed. Ferenc Laczó

The Azrieli Foundation, Toronto 2019. 453 oldal

A holokauszt magyarországi irodalmában mindig figyelmet kelt, ha olyan munka lát napvilágot, amely az áldozati csoportok cselekedeteit, gondolatait, élethelyzeteit veszi górcső alá. Jelen kötet a zsidó túlélők hangját szólaltatja meg, s fűzi azokat a magyar holokauszt történeti keretébe.

A kötet kiadója a kanadai Azrieli Alapítvány, amelynek programja (Holocaust Survivor Memoirs Program) 2005-ben azzal a céllal jött létre, hogy emléket állítson az üldözötteknek, egyszersmind összegyűjtse annak a hozzávetőlegesen 40 000 holokauszt-túlélőnek a visszaemlékezéseit, feljegyzéseit, akik a háború után Kanadában kezdtek új életet. A vállalás révén mára több ezer tanúságtételt sikerült archiválni és megőrizni. E szövegekből az Azrieli Alapítvány eddig hozzávetőlegesen száz kötetet publikált főként angol, részben pedig francia nyelven, amelyek minden esetben 1–2 túlélő visszaemlékezésének tudományos igényű forráskiadásai. Jelen kötet a második olyan, amely nem egész memoár(ok)at közöl, hanem válogatást nyújt.